

Список бібліографічних посилань

1. Новіков О. В. Регіональні особливості розподілу порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України). *Journal «ScienceRise: JuridicalScience»*. 2022. № 2 (20). С. 50–58. URL: http://journals.urau.ua/sr_law/article/view/259681/256535.
2. В Україні під час війни різко зменшилася аварійність на дорогах: основні причини ДТП / Фокус. URL: <https://focus.ua/uk/auto/519811-v-ukraine-vo-vremya-voyny-rezko-snizilas-avarynost-na-dorogah-osnovnye-prichiny-dtp>.
3. В Україні під час війни зменшилася кількість ДТП у 1,8 разів / ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-pid-chas-viyni-zmenshilasya-kilkist-dtp-u-1-8-razi-2230120.html>.

УДК 343.97

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>

КОНЦЕПТНО-ДИСКУРСИВНИЙ ФОН СУЧАСНОГО РОСІЙСЬКОГО ФАШИЗМУ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Триваючи з 2014 р. агресія росії проти України, а надто її період, починаючи з 24 лютого 2022 р., не залишила жодних сумнівів з приводу антогоністичності взаємин наших держав, принаймні у найближчій перспективі. І ця перспектива визначається життєстійкістю політичного режиму та пов'язаного з ним суспільного устрою, який може бути визначений через узагальнену категорію «сучасний російський фашизм». Під кожним словом цієї категоріальної комбінації криється власний зміст. Втім, межі тез наукової доповіді не дають повноважної змоги його розкрити. Тому обмежимося лише вказівкою на те, що ознаки існуючого суспільно-політичного руху в межах недемократичного (авторитарного) політичного режиму у російській федерації відповідають всім ознакам фашизму, відомих політологічній та кримінологічній науці з праць К. Нарнахо, У. Еко, Я. І. Гілінського та інших дослідників. Серед таких зазвичай називається націоналізм (шовінізм), дискримінації різних соціальних груп (сексуальних меншинств, релігійних спільнот тощо), зневага до прав людини, міжнародних інституцій їх гарантування та захисту, мілітаризм й службізм, контроль над засобами масової інформації, відсутність реальної політичної опозиції, політичні переслідування, репресії, зв'язок політичного істеблшменту з релігією (релігійне фарисейство), корупція, корпоративна влада.

Гадаємо, не потребує додаткової аргументації теза про відповідність існуючого в росії політичного режиму вказаним рисам в силу їх очевидності. Натомість звернімо увагу на ідейні засновки, ціннісні орієнтації, дискурсивний фон існування та відтворення цього режиму. Саме ці питання виявляються особливо значущими при спробі зрозуміти: чи війна з росією надовго та чи буде українське суспільство та держава у безпеці після її завершення? Чи можна розраховувати на довготривалий мир? Пошук відповідей на ці питання раз-по-раз натрапляє на висновок про те, що стан опозиційного (з тією чи іншою мірою гостроти прояву) сусідства з рф є якщо не константою за визначенням, то визначальною характеристикою (не)безпекового середовища для України на тривалу перспективу, на десятиліття. Причиною цього є те, що сучасний російський фашизм, як і його

попередній, комуно-соціалістичний варіант, – не штучний витвір, не забаганка політичних еліт, а цілком нормальний соціальний стан. Стан травматичного, ресентиментарного суспільства, що з високою, історично підтвердженою резистентністю до демократичних ініціатив. Хто згадає події 1905, 1917–1918, 1991–1999 рр., той мусить покірно схилитись перед неспростовністю природності авторитаризму та, відповідно, фашизму для російського суспільства та держави. І хоча тема російської колективної ментальності – вельми складна, багатшарова, різнопланова та по суті малодослідженою, тим не менш вже зараз є всі підстави стверджувати, що, по-перше, ця властивість була явно недооціненою як у масштабі національних, так і регіональних, глобальних безпекових практиках та, по-друге, вона визначає межі перспектив подальшого існування агресивного політичного режиму.

Усвідомлення цієї обставини змушує звернутися до дослідження чинників конструювання та підживлення тієї параметрії доксихного та елітарного мислення, систем соціальної діяльності в російських широтах, які сприяють збереженню соціального запиту на внутрішньодержавне та зовнішнє насильство, його перевизначення як норми. Ясна річ, комплекс цих чинників – це суперкорпус різнорідних факторів, детермінант. Йдеться навіть про їх метакомплекси, що перебувають як у відношенні логічного, структурного підпорядкування, так і констеляції. Вони презентують ризому. А тому неможливо виділити ключову роль якоїсь однієї їх групи. З методологічної точки зору це означає, що зміна політичних еліт в росії не призведе до докорінної зміни безпекової ситуації для України, адже залишаться інші складники ризоми. Одним з них, що відіграє важливу роль, є концептно-дискурсивний фон всього соціального буття, що в умовах фашистського режиму так чи інакше апелює до політичного контексту. Саме цей фон формує те середовище, яке за Ж. Дельозом, робить можливим синтез схильностей та об'єктів, які їм задовольняють. Так соціальний запит на фашизм та його політичне втілення стають цілісним феноменом [1, с. 22]. Знання ж про цей фон гіпотетично можуть бути використані для розробки заходів протидії ворожій пропаганді на деокупованих територіях України, реалізації концепції перехідного правосуддя, підвищення ефективності національної безпеки в інформаційній сфері.

Звернімо увагу на те, що ми ведемо мову саме про концептно-дискурсивний фон, а не про ідеологію російського фашизму. Останній є за визначенням не ідеологічний. Він травматичний, ресентиментарний, але не ідеологічний. Відтак, він меншою мірою вразливий до спроб його зруйнувати. Місце стрункої структури, функцію якої у класичних фашистських режимів (націонал-соціалістичному, комуно-соціалістичному) посідала, зокрема, ідеологія, в російських реаліях, як ми зазначали, обіймає ризома – неструктуроване, але внутрішньо взаємопов'язане нагромадження комплексів розрізнених, часто суперечливих окремих, ідей, концептів (але не концепцій), фрагментованих й емоційно заряджених наративів, фальсифікацій, дискурсивно-символічних практик, мемів. Саме тому не можна погодитись із тими дослідниками, які наголошують на існуванні деякої ідеології сучасного російського й фашизму.

Зокрема, О. М. Костенко веде мову про рашизм, під яким пропонує розуміти ідеологію, що базується на ілюзіях і обґрунтовує припустимість будь-якого свавілля заради хибно трактованих інтересів російського суспільства. У зовнішній політиці рашизм, на думку вченого, виявляється, зокрема, у порушенні принципів міжнародного права, нав'язуванні світові своєї версії історичної правди виключно на користь Росії, у зловживанні правом вето в Раді Безпеки ООН тощо [2].

Більш розлого намагається описати рашизм, як державну російську ідеологію, М. Савва. До основних цінностей такої ідеології він вважає за доцільне віднести такі позиції: 1) суверенність росії, яка розуміється як здатність діяти без огляду на норми міжнародного права та моралі. Захист суверенітету росії у рамках ідеології рашизму передбачає можливість агресії із боку Росії; 2) унікальна російська демократія, що включає уявлення про

ущербність демократії в її «західному» розумінні; 3) колективізм, що розуміється як заперечення індивідуальних свобод людини та пріоритет деякого «загального блага»; 4) панівна роль держави у житті суспільства; 5) традиційна сім'я (тобто сім'я як різностатеве подружжя, де домінує чоловік), яку потрібно захищати від сучасних впливів; 6) перемога СРСР у Великій Вітчизняній війні; 7) російська мова та культура, які потрібно захищати, зокрема за межами РФ [3]. Відтак, резюмує М. Савва, рашизм має систему ознак неототалітарної ідеології та визначає напрямок політичної динаміки РФ у неототалітарний режим [3].

Погоджуючись із дослідником щодо низки характеристик ціннісно-символічного середовища публічно афілійованих систем соціальної діяльності в Росії, не можна, тим не менш: а) вважати їх вичерпними (зокрема, варто говорити щонайменше про ресентимент та відповідну політику, а також про стратегію неврозу, соціальну амнезію тощо); б) вважати позначені цінності як дійсні; багато з них є імітованими, наприклад, колективізм (тут доречним є порівняння А. Шопенгауера про «дикобразів, що мерзнуть»); в) підтримати позицію щодо їх вмонтованості в єдину цілісну ідеологію, як послідовної зв'язаної, внутрішньо узгодженої, цілеспрямованої системи установок, орієнтації, принципів, концепцій, ідей та концептів. Сучасному російському фашизму притаманні лише деякі з цих складових, зокрема ідея, концепти (в більшій мірі) та фрагментарно – орієнтації. Решта компонентів відсутня. Обрамляє їх специфічний дискурсивне, символічне, меметичне поле. Через обструкцію цих полів цілком реальною видається можливість впливу й на їх умовні денотати (здебільшого симулякри), які мають емоційно резонуючі властивості щодо компонентів колективної травми та ресентименту у структурах докси та колективного несвідомого.

Основними *концептами*, що репрезентують фрагментовану, споротичну сутність сучасного російського фашизму, його установку на тривання й, а не на перетворення й ускладнення, є такі:

I. Концепти базового рівня, покликані формувати опозиційну соціальну ідентичність: «суверенна демократія» (З. Прилепін, Д. Сурков), «євразійська наддержава» (О. Дугін), «Велика Вітчизняна війна», «Велика Перемога», «народ-переможець», «Велика руська культура», «духовність», «традиційні цінності» тощо.

II. Концепти-агресори, що формують контури опозиційної ідентичності, спонукають до ворожнечі, дискримінації: «колективний захід», «руський світ», «руська весна», «повернення у рідну гавань», «Україна як антиросія», «українське питання», «дихаюча імперія», «ЛНР», «ДНР» та ін.

III. Концепти-оператори, що функціонально спрямовані на втілення у соціальну практику концептів перших двох рівнів: «можемо повторити», «спеціальна військова операція», «вмирати не страшно», «вмирати гідно» тощо

Дискурсивно-символічні засоби, що знімають блоки, стимулюють агресивні реакції через дегуманізацію опонентів, закріплюють груповий нарцисизм: «аналогів немає», фашизм (у функції віддзеркалення), «український націоналізм», «гейропа», «пендоси», «укронацисти», «бандерівці», «укропи», «Z», «V», комбінація «ZOV», «георгіївська стрічка» та відповідне кольорове (чергування чорних та помаранчевих смуг) оформлення речей, фонів поліграфічної продукції тощо.

Виокремлені компоненти концептно-дискурсивного фону сучасного російського фашизму не є вичерпними, можуть та мають бути доповнені, відзначаються динамізмом. Їх подальше дослідження видається пріоритетним напрямом у науковій розробці проблем протидії поширенню російського фашизму, запобігання злочинам на ґрунті ненависті та кримінологічного забезпечення перехідного правосуддя.

Список бібліографічних посилань

1. Делёз Ж. Мая 68-го не было. М. : Ад Маргинем Пресс, 2016. 96 с.
2. Костенко О. М. Що таке «рашизм»? Про ідеологічне коріння російсько-українського конфлікту. *День. Культура*. 2014. № 48. URL: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/chomu-my-staly-vorohamy>.
3. Савва М. Про те, чого офіційно не існує: державна російська ідеологія. URL: <https://savvamike.com/uk/pro-te-chogo-oficijno-ne-isnuye-derzhavna-rosijska-ideologiya/>.

УДК 341.171:341.24

Тетяна Анатоліївна ПАВЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін,

кримінального права та процесу

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6019-1086>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ТА ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ТАКОГО ЗЛОЧИНУ

Визначення поняття злочину агресії та здійснення юрисдикції Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) щодо такого злочину й досі залишається однією із найактуальніших та складних проблематик міжнародного кримінального права. Ще під час написання Римського статуту (далі – Статут) МКС наприкінці 1990-х років це питання було дискусійним, адже деякі держави, які планували бути учасниками МКС, у минулому брали участь у збройних конфліктах. А відтак, ст. 5 Статуту було визначено, що «юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства» [1]. В цій же статті зазначалося, що МКС має юрисдикцію стосовно, в тому числі, і злочину агресії. Проте, визначення самого поняття такого злочину не було. Лише зазначалося у ч. 2 ст. 5 Статуту, що МКС здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до статей 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Також зазначалося, що таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй.

11 червня 2010 року в місті Кампалі (Уганда) відбулося пленарне засідання першої Оглядової конференції держав-учасниць Статуту МКС. На цьому засіданні, в результаті тривалих дискусій, держави-учасниці все ж таки домовилися про визначення поняття злочину агресії (Компалійські поправки) [2, с. 129]. Було прийнято рішення про таке визначення злочину агресії для Статуту (ст. 8 bis): «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй [1]. Крім того, визначено, що «для цілей пункту 1 «акт агресії» означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Будь-який з таких актів, незалежно від оголошення війни, буде кваліфікуватися відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії».